

Лаза К. Лазаревић
Михајло М. Пантић

НА СЕЛО

Кад сам оно, пре доста година, први пут о распусту дошао у Ваљево, пожелим да што пре одем на село. Било је томе више разлога, а најважнији се звао – Ана. Трудио сам да је некако избијем из главе, али врага, мисли на њу нису ме напуштале никако, но су ме, што је даљина била већа, све пријатније и све упорније галичале. И слика ми је њена стално била пред очима, а тек кад бих их затворио, ноћу, пред сан, видео бих је наблизу, као да ће се сваког часа јавити, ту, у мрклини собе, при слабој свећи, онаква какву је највише и најрадије памтим, помало тобож девојачки надурену, запурених детињих образа, тек пристиглу с дуга пута. И тада бих неизоставно рекао нешто наглас, али шапатом, да ме други укућани не чују и да не помисле да сам онако мало чвркнут, што су ми већ потајно и мислили, „понемчио нам се момак, тамо, у белом свету, штета, онолика, а био је тако леп и паметан кад је од нас одлазио”.

Даљи рођаци и комшије – сваки дан их пуна кућа! – који су долазили да ме виде, гледали су ме испод ока, као да проверавају јесам ли то заиста ја, или само неко налик мени. Моја драга матер и мила моја сеја, не могавши да ме шта изравно упитају, но видевши да ме нешто мучи, само су ме нуткале и угађале ми, обилазиле ме ноћу и увек брижно проверавале како сам обучен, кад излазим у град или у Ћијукову механу да се видим са знанцима и побратимом. Јесте, тог лета ударила је прилична суша, и обдан се једва могло дисати, али би предноћ, у сутоњ, од Маљена наишло мало фришког аира, па су ме мати и сестра вазда опомињале да понесем нешто да се огрнем кад се будем растајао од друштва; онако врућ од разговора и којег чокања више могао сам озеисти.

И стварно сам се одморио, у тих неколико првих дана, наспавао и најео из мајчине руке, оних њених једноставних, преукусних јела које тамо, на студијама, већ три године нисам ни окусио. Али, кад би ме понеко приупитао како ми је међу Швапчадима, какви су људи и какви су им обичаји, не бих му ништа одговорио, него бих одмах наврнуо воду и пребацивао причу у другу руку. Ваистину, што би тај наш простодушан и радишан свет морао од мене слушати шта сам све видео, како проживео и, најтеже, у кога сам се тамо загледао, кад је и мени било тешко да то самом себи признам. Ту сам „романсу” оставио летом отворену, све је то још било на погледима и на осмесима, и на неком случајном додиру руку. Чекао ме је повратак на последњу годину студија; око будуће Мале госпојине требало је да постанем

лекар и потом се за свагда вратим родном крају. Да није било Ане сигурно се не бих превише мајао око мојих дана станствовања. Мало сам се и презаситио швапске уображености, заправо надмености из које су на нас гледали као на варваре, као да и они нису то исто, само с другог краја Европе. Па сва та њихова „дуелисања”, пренемагања, научене углађености иза којих бије простота и тешко незнање због ког се, где чуда, нисам ни зеру срдио. Знао сам да Србин на страни, а нарочито у класичкој Немачкој, мора оуглати и гледати своја посла и површити посао због ког се тамо обрео. Мене су при представљању другој буршадији, првих година, толико пута питали немачки студенти, класично образовани – говоре латински и грчки као свој рођени језик! – је ли Србија у Малој Азији, и чудили би се кад бих им приповедао да и ми пијемо кравље млеко, да месимо хлеб исто као и они, да имамо чак и позориште и да смо хришћани. А тек каква је лепа парада избила када сам на питање једне што је изашла на добар глас зато што је знала изредно ударати у клавир – „шта ви умете свирати?” – одговорио како сам ја мајстор на – дромбуљи. Ех, тај њихов смисао за шалу. Нема га ни од корова. Јок, море. Све или дрвено, или остентативно. Да ми није било неколико словенске браће у пансиону, не бих се за све те године имао чему и коме насмејати. Кажем, све ред и протокол, али праве топлине ниоткуда.

Осим у Аниним очима. Нисам баш био ни толико наиван да не знам како у заљубљивању све почиње с погледом. И није то оно што се у немачким лаким романима и штатигајазнам штивима о „провођењу љубави” звало, и даље се зове – „први поглед”. Не, ма какви. Ана нас је дворила добрих неколико месеци у том нашем студентском станишту, тихо, готово неприметно, и општи је наш живот једнолично текао у трпезарији о којој се она са газдарицом махом и старала. Нисам је, велим, испрва пажљиво ни осмотрио; уђе, уљудно нас поздрави, осмехне се, унесе шта треба и исто тако изађе, на прстима, рекао би – жив човек, а сенка. Тек друге зиме, каде је баш стегло, и ми се стали прибијати уз заједничку, велику пећ јер се собе нису могле довољно угрејати, једног касног поподнева, а ноћ тамо зими спорије пада него код нас, док сам добовао прстима о рам прозора, гледао на оснежену башту и чекао да когод наиђе – да се прихватимо разговора или да можда одиграмо коју партију даме – Ана је тихо ступила у одају носећи чај са мало рума. Насула је чашу и пружио ми је:

– Ви, Миша, као да се мало досађујете – рекла је и погледала ме дугим, засенченим погледом. Потонуо сам у те очи, и отад нисам престао мислити на њу. (Ујутру, пре него што се пробудим, имам је већ у свести, и прво моје јасно питање је где ли је сад она, чиме се бави, на кога мисли. Грижња почне мало после тога, увек плане кад помислим на то шта би рекле моја мати и моја предобра сестра, само да знају, а чини ми се да нешто слуте, женска

памет осети то издалека. Ана, наврага, није од нашег рода, за друге није нешто ни лепа, није више ни млада, мада у њеном покрету и даље има нешто детиње, код ње је онај час када се девојчица претвара у жену баш продужен. А и сирота је...)

И бавио сам се тако, тог лета, прву недељу у Ваљеву, међу својима, и било ми је све потаман, једино што сам стално поредио како је овде код нас, а како је тамо, код њих, јер нисам, право говорећи, био ни тамо ни овамо, него негде између, несвикнут на било које стајаће место. Уседи се, говорио сам себи, живи кô сав остали свет, бриге долазе тек кад се вратиш, читање анатомије, физиологије, хирургије, хигијене, патологије и, при свему, полагање испита, што ми је задавало више стрепње него што је било потребито; волели су ме професори, а ја сам њих к томе и поштивао можда и више од осталих студената који су их понекад знали ружити, подсмевати им се и коментарисати их на нелеп начин. А ја тако, по старински. Како би иначе чинио породично одгајен и пристојно васпитан божји иксан, свикнут да уважава старије и да се превише не издваја од њихових напуताка. Кад они кажу да нешто јесте како јесте и да нешто треба тако, а не онако, ваља их послушати, од супротнога иду бриге и главобоље.

Ех, али Ана...

И зато, решим да одем на село. У раном мом детињству, ни у школу нисам био кренуо, мајка ме је, оставши удова, преко лета водила у своју родбину, код браће и сестара, још се њихова задруга није била разделила. Не памтим пуно од првог доласка, бејаш премали, више ми је остало у мирисима него у сликама. Али се, стога – јер сам сваке године, у најтоплије дане, кад није било школе, тамо одлазио – одлично сећам дружења са вршњацима, свих игара, крмачице, жмурке и клиса, рада у пољу, чувања говеди и коња, посећивања драгих људи из истог братства, и радости са којом су ме дочекивали. Рајски мир у мени буде она светла летња јутра, прво оглашавања животиња, и постепено пуњење куће гласовима чељади... Била је то велика, сложна задруга у којој је свако имао и места и дужности, од најмањег детета до старамјке и главе породице, деде мога, кога су, због отреситости, правичности, угледа и памети слушали сви у селу, не само у родном му дому. По његовој смрти све се променило, али о томе ништа нисам знао, само сам од матере чуо да су се синови разделили, а кћери добиле своје спреме, па куд која, удаја или манастир, сад свеједно. Углавном, остала ми је та слика идиличнога спокоја негде у доњим подрумима и пробудила се у часу кад више нисам знао ни куд ћу ни шта ћу са собом.

Рекнем мајци. Мало се, као, изненадила, откуд ми то. Али, није се успротивила, само жалост због тога што ме још неразжељена неће гледати сваког дана није могла сакрити. Би ми туга на њу, но мишљах, мајка је то,

претрпеће све, нећу ја у Румској остати годину, а, право говорећи, није ни згорега да обиђем најближи род. Са њим су се везе за све те године истањиле, њена браћа и сестре самрли, и њихов се пород по свету развејао. Није о томе превише ни знала, само би понекад по некоме поздравила све који су још тамо, да их редно не помиње, све су то њени, а тек-тек би, посредно, тај поздрав од понекога био и узвраћен. Чула је толико да јој је жива још једна сестра, најстарија, удата недалеко, у првим блиским кућама раштрканог планинског села и да је, кажу, у каквом-таквом здрављу. „Спремићу ти дарове”, рекла је мати кад је видела да сам чврст у намери. „Све их поздрави, погледај ми сеју кô лекар, можда ћеш јој нешто и ваљати, и не бави се предуго, сваког госта...”

Тако сам био и намислио, и нисам јој ништа одговорио, само бих јој бриге повећао, мајка живи да би бринула. Иза недеље одем до побратима, нисам о томе хтео пред друштвом, у механи, свашта би се тада могло чути, па и неукусно, већ су ми мерили младу и проваџисали по белом Ваљеву, неки би се ђида при пићу сигурно сетио да натукне понешто о снахама из богатих кућа и о прилици која би се са мношћу указала. А мени није било до тога, друге сам снове сањао.

Побратим мој одмах схвати. „Путуј, игумане”, узвратио је. Ни њему ономад нисам ништа рекао о Ани. Тек касније, на годину, дозлогрдио сам му са мојим жалосним и трапаво смешним, конфузним писмима, и он је то разумео; човеку одлакне кад изговори своју тугу и са другим је подели, макар о коњу било реч, а не о најближем нерођеном, али брату. „Па кад ћеш”, питао је. „Чим нађем неки добар подвоз”, казах му. „То је моја брига”, рече, и шлус.

И заиста, други дан ето ти чича Николе, ступи у авлију, наздрави „помозбог”, али не приупита, уобичајено: „Треба л’ што за кућу?”. (После тога реда ради питања момче би на мајчин миг дотрчало с полићем ракије.) Но, сад се чича Никола окрену према мени и сав важан ми саопшти како ми је побратим поручио да чим пре дођем код њега, бива да ми је нашао кола. Одмах се обучем за град и одем, било је јутро одскочило и таман смо доручак површили, ни тањире нисмо прибрани. Чича Никола, свеједно, доби свој заслужени полић.

Код побратима, на дому, у башти, под вењаком, за столом седи неки непознат човек, тек нешто старији од мене, и љушти ракију. Устаде побратим, изљубисмо се као да смо Руси иако смо се синоћ видели, али се Руси, знам то по мом колеги парњаку, Русу Николају Ивановичу Туманову, љубе сваки пут кад се сретну, макар се пре пола сахата растали.

– Ово је Тривун – каза побратим, упознавајући нас. – Најбољи кочијаш ваљевски. Он је намерен да те одвезе где треба, лако ћете се договорити,

људина је то. Је ли тако, Тривуне? – затражи од нареченог потврду мој браца, мудро га кобајаги хвалећи.

– Јакако – узврати Тривун. – Нећемо се око тога прегањати. Наши смо, људи смо. Даш колико можеш, па удупло толико, и ево руке – рече, гледајући искоса, чапкунски, са једва приметним лукавим осмејком с краја усана. – У мене је најбоља екипажа у срезу. Овде се, пријашко мој, људи још возе на воловским колима на којима нема ни за грош гвожђа. А мој ти доро лети кô ластавица.

И договорисмо се, после његовог четвртог, да ли и петог полића, ишло му је то кô будали шамар...

Идућег јутра, у тачно договорен час, што ме мало зачуди јер сам знао колико је јуче попио и питао се колико ће му бити потребито да се добро испава, Тривун пред нашом кућом подвикну „ее-гха” дорату, заустави кола и дозвола домаћина. Мати, која је већ стајала на вратима, само му климну главом, и окрену се према мене:

– Мишо, дошли по тебе.

Чекао сам, за столом, обучен и увелико приправан, не волим да касним, то сам у Немачкој стекао навику. Мајка ме је опремила претходне ноћи, у једној торби биле су моје хаљине, у другој дарови за њену сестру и другу родбину. Пољуби ме и прекрсти се:

– Хајде, с богом пошао и с њим се вратио.

– Хоћу, мајко – рекох, и целивах је. Уто се и сестра промоли из кујне и тутни ми у руку завежљај.

– Ово ти је попудбина – рече. Има до тамо пун дан вожње, пригладнићете, а и ко зна какве су механе у тим крајевима.

– Хвала ти, сешо, није требало. Снашли бисмо се некако.

– Хајде, хајде, добро пошао, здрав се вратио!

Ускочих у кола. Кренусмо.

Ух, слатке муке моје! Сваког будног часа, и на путу, мислио сам на Ану.

Тривун испаде да не може бити већи чудак, ма, прави ваљевски особењак, као да је из ча Милованове приче испао. Он је имао времена. Нисмо се ни руба Ваљева дохватили, он заустави кола пред првом крчмом.

– Да тргнемо по једну – каза. – Ваља се за добра пута.

И тако стално, на сваких по сахата, највише сахат, већ од прилике колика је раздаљина између механа. До поподнева сам некако и ћутао, забављен мислима на Ану и погледом по околини. О дивног ли предела: ливаде, брда, воћњаци у роду, пожњевена стрништа, стадо ту, стадо тамо, потоци, гајеви, усамљене куће и, у даљини, понеко мало село. Све време сам у себи певушио „Што се боре мисли моје”. На једном потоку застадосмо да

Тривун напоји дората. Пошто испушисмо по цигар дувана, он повуче за дизгине. Коњ пође у ход. Но, мало потом, видех да ће опет да устави пред механом:

– Јеси л’ ти при себи, човече? – нисам се више могао суздржати. Ти кô да светиш водицу; где год сретнемо механу, а ти уставиш!

Бејаш се већ наљутио. Није прошло ни сахат како смо били пред механом. Сад опет. Он се само смеје.

– Ошине то кљусе! Шта га мазиш?

Он се само цери:

– Е, богати, господине, нека и он мало дахне. Жив је.

– Та нема по сахата како смо стајали и како си му давао зоби.

– Бог с тобом, господине, има од Јованове механе у најмању руку два сахата.

– Кака два сахата! Ево ти сахата па гледај.

Ја извадих сахат из шпага и турих му под нос.

Он опет удари у смех. Махну руком и главом.

– Мани се ти сахата. Нема ти бољег сахата од божјег сунца.

– Та шта нагваждаш? Видиш да је тек сахат како смо се кренули од Јована.

– Пази, богати! А што кажеш да нема ни по сахата?

– А што ти кажеш да има два?

Он се заврати од смеха и повуче за узде. Пред нама беше механа. Коњ стаде. Један пас, на ланцу о који је привезан пањ, лајаше што је боље могао и потрзаше пањ за собом. На врата од механе изађе једна трудна жена држећи руке на трбуху под кецељом.

– Митро, дај две ракије! Сад ћу ја тебе да частим, господине.

– Нећу ја да ти мене частиш. Ја ћу платити ракију, а ти да тераш добро. Богами ти кажем: ако опет уставиш где до куће, ја ћу првог кога сретнем молити да ме повезе, а ти после можеш, ако ћеш, кумовати с механцијама. Јеси ти, болан, ћорав? Зар не видиш где је сунце већ дошло црвено?

– Ама, пос’ му, шта се љутиш! Неће он, болан, проћи мимо механе, па да га убијеш. Знаш да је кô иксан. Све зна, само још што не говори.

– Зна, јабогме, кад си га научио да стаје пред сваком механом.

– Није вала, него је баш онако одвојило од ајвана. Знаш, он ми је од правитељски’ коња.

Уто донесе крчмарица ракије. Ја сркних мало, па му пружих свој полић.

– Пиј, ако ћеш, мени се већ уста оприштише.

– Ејâ! — смејаше се он опет. — Зар од две ракије да ти се оприште уста?

Истресавши свој полић, узе мој, разгрну брке.

– Ово, мој брате, држи човека. Не знате ви, господа, ништа. О не једете прохе, о не пијете ракије, о у по лета навлачите рукавице! Зато и јеси тако ужутео. Ха, ха, ха! Шалим се, жив ми!

Истресе и мој полић.

– Видим ја да су тебе већ стигли они полићи што си их данас осушио. Него деде ти да се иде.

– Који? Зар ја? Ево да ти поклоним дората, ако не попијем надушак оканик. Па ако ишта опазиш на мени, ево ти главе.

Он саже главу и испружи врат, па се десном руком удари по њему.

– Џаба теби и дорат и глава. Него деде да се иде.

Он тури руку у сено и извади чутуру:

– Митро, долиј-де, богати!

Па онда се окрете мени:

– Ама ће да иде кô ластавица. Молим те, само док долије ракије, да имамо уз пут.

Ја платих.

– Дорате! – дрекну Тривун.

Коњ трже нагло унапред и ми се обојица завалисмо у сено.

– Видиш ли? – рече Тривун. – Ама ластавица, па то ти је. А богами је од правитељски’.

Скренусмо с насипа, па пођосмо лево, кроз шуму. Тривун беше попио више од по чутуре ракије, што му је моја мати „на пут” дала, и уз то још пред сваком механом полић-два. Тури прст у ухо, па запева једну од оних песама које се састоје само из два тона и трају, ако ћеш, целог пута. Глас се чудновато таласа. Њу Србин ужасно воли – нико је други не разуме. Ја сам певао, кад сам био на страни, Швабама, они су се смејали и понављали: а, а, а, а!

Тривун завијаше што је боље умео. Напоследку заврши „lege artis” са ју!

Одавно нисам путовао у старе крајеве. Одавна нисам чуо ове арије од силна и сурова тенора. Некако ме пријатно сневесели.

Кад преста, би ми жао.

– Деде још једну – рекох му.

Њему би мило што сам се ја одљутио:

– Целог ћу ти пута певати. Чекај само да поквасим грло.

Погледа ме испод ока, смејући се.

– Не бој се, стићи ћемо. Видиш ли какав је то, болан, кас! А, бре, дорате!

Коњ удари у скок.

– Гледај га – рече Тривун, и навијаше се час на једну, час на другу страну, сехирећи својега дората. Навијаше се и сувише. Ја видех да га је ухватило пиће, па се побојох да не слети под кола.

– Не мори живинчета – рекох му – па седи с миром: хоћеш се скомбрљати под кола.

– Који? Зар ја? Нема тамо никога!

Опет трже уздицом. Коњ је ишао као стрела. Тривун натера капу на очи, па поче опет да пева и да подвикује: и – ју! и – ју! и – ју! Па онда опали из пиштоља!

– Чујеш ли? – рече ми. – Ама је бољи овај мој сребрњак него икаки лафорфер. Пуца кô један топ!

Он поче опет да га пуни. Испусти узде и поче да се навија.

Ја скочим на рукунице и уграбим узду:

– Чујеш! – рекох му. – Седи ти лево, а ја ћу кочијашити. Дај и пиштољ, ја ћу га напунити.

– Како год ти рекнеш, господине. Нâ ти!

Даде пиштољ. Ја уставих коња и седох с десне стране. Он пређе лево, па се извали у сено на леђа и поче нешто да певуши.

– А шта ћемо што ниједан не знамо пута? – рекох ја.

– Све џадом – рече он – питао сам ја људе. А већ сресћемо кога, па опет напитати. Не бој се!

– Та не бојим се ја, него ме страх.

Ја врло волим да терам коња и хтео сам неколико пута уз пут да иштем од њега, али ме било срамота. Његова напитост беше ми добро дошла. Успрсим се после. Пун пиштољ заденем за озумтрогле. Запалим цигару и почнем и сам да певушим.

Није дуго трајало, а он беше тврдо заспао. Сунце беше дошло црвено. С једне и друге стране пута дизаху се огромни храстови, и на зеленом лишћу одсјахиваше заносљивом бојом црвена сунчева светлост. На једној букви кликташе детлић и пузаше се хитро око стабла. У сусрет ми дођоше једна кола натоварена дрвима. Кола су шкрипала у тој мери да ми у мозгу пропишта. На њима беше неколико сухарака, бачених без икаквог реда. Поврх тих сухарака омут сена, на њему један џак, а на џаку Циганин. Оно мало дрва било је тако смештено у кола да су била до врха пуна, а у ствари толико их је било да си једва могао наложити поштено једну пећ. Стара циганска политика, а, опет, колико има варошана који мисле да су купили *кола* дрва!

Кад дође близу мени, он се исправи. Сврну десно у трње да мени начини пута. Скиде бојажљиво капу:

– Помози бог, господине!

– Бог ти помогао, мајсторе!

Ја уставих:

– А имаш мало ватре?

– Дао је бог, господине.

Он повуче за дизгане и заврати се у кола, као да уставља арапске хатове. Кљусе мал’ не седе у трње.

– Пш-ш! Стој!

Узех да смотам цигару. Посматрах његову екипажу. Точкови су се били изјерили. Нигде гвожђа на целим колима, ама за грош, што би рекао Тривун. Хамови су били на сто места увезани канапом, а где је год било парче коже, ту велика пулија пришивена. Совине су вириле за читав педао из главчина и цаклиле су се од силног трљања. Циганин је био као сва његова браћа. Бос, са загрнутом ногавицом до више колена. Осим кошуље и гаћа на њему није ништа више било. Кошуља му беше раздрљена, те му се видеше густим длакама обрасле прси.

Ја савих цигару па пружих и њему духанкесу. Он захвати поштено у шаку, згњечи онај духан, па тури у један крај својега тобоца, а из другога извади својега крцана, па поче пунити лулу.

– А шта то радиш?

– А, господине, знаш, прекосутра ми је преслава, па хоћу од овога твог дувана да дам мало, да простиш, и мојој маторој.

– Па то ти остави за твоју матору, а напуни своју лулу опет из моје кесе.

– Да те бог поживи, господине!

Он узе још једаред, па опет метну у тоболац.

„Што ти је Циганин!”, помислих се.

– Зар још једну маторој?

– А знаш, господине, да простиш, мало за Циганчиће.

Кад год је почео нешто да говори или свршава, прихватао се за капу:

– Е, хајд, хајд!

Не даваше ми се више, јер се бојаш да ћу и сам остати на путу без духана, а ми смо ти размажени господичићи без турске цигаре најнесрећнији људи.

Ја треснух уздицама. Дорат пође.

– Збогом остај!

– Збогом пошао, господине! Хвала ти! Да те бог поживи!

Дорат касаше један добар сахат. Пут биваше све неравнији. Већ стигох под Метлићко брдо. Сунце се спремаше да се сасвим сакрије за густу буковину. Ја сиђох с кола, отворих вратнице од потеса, па пођох уз кола узбрдо.

Тривун још непрестано спаваше. Кад изађох на брдо, ударих на раскршће. Не знадох којим путем да потерам. Пробудим Тривуна:

– А куда ћемо сад?

Он у ме блејаше закрвављеним очима. Ћуташе, ћуташе. Онда пређе рукавом од гуња преко лица.

– Терај тако право – рече, па се преврте опет сањив у сено.

– Море, хеј, куда ћемо ми, питам ја тебе? Разумеш ли ти српски? – и почех да га вучем за пеш од гуња.

Он се опет усправи, али никако да се разабере:

– А? Шта велиш?

– Велим: куда ћемо? Који пут води у Текериш, видиш да смо на раскршћу?

Он се мало разабра, а и ја сам му викао као да је на пушкет од мене.

– А ја, брате, ни сам не знам. Хајде управо низбрдо, ваљда ћемо срести кога.

– Море сиђи с кола, ви'ш како је стрмо, а и дорат је сав у пени.

– Хоћу, хоћу – рече он, па пође полако да се спушта с кола кô да слази с крушке.

Ниже нас чусмо вику од много гласова:

– Ај, барна! Хај, жујо! Придржавајте, људи: преби нам стоку! Сту, сту!

Вика биваше све јаснија. Наскоро стигосмо једну гомилицу од једно дванаестину људи који се мучише да свуку низ брдо неколико великих талпа за мост, натоварених на кола са шест волова.

Ја се обрадовах, да бар напитамо пут.

– Помози бог, добри људи!

Они уставеше и сви хукаше, а зној им капаше низ лице.

– Бог ти помогао, господине!

– А бога вам, који пут води у Кривају?

– Па 'вако право – рече један.

– А има ли куда да се скреће?

Он се окрете другима, па као тражећи од њих одобравања:

– Удари 'вако, господине, надоле, па онда налево, па кад дођеш до Пусте механе, опет налево.

– А можеш и преко Ранкове њиве пресећи. Они сада свлаче зуб, па је разграђено.

– Кад бих ја знао која је Ранкова ливада...

– Немојте, људи, бунити човека – упаде трећи. – Удри ти, брате, право, па оданле кроз буковик, све кроз буковик. Нема одавде добар сахат до Криваје.

– Ама који буковик? И ово је буковик, а овде ко и да нема другог дрвета ван букве.

– Удри ти, господине, ко што теби Првул каже: онако ћеш ти понајпре изгулити – рече пети.

– Прво налево, па после опет налево, је л’ тако?

Ја погледах по свима.

Један се истаче пред све и лактовима одмаче оне друге:

– Стој, станите људи! Куда ти хоћеш, брате?

– Та у Кривају.

– Е, у Кривају, је ли? – рече он, па засука рукав од десне руке. – Је л’ у Кривају? Лепо! А ти, брате, хајд низбрдо, па ниже гробља удри лево, па код Пусте механе опет лево, а већ ћеш срести кога, па опет запитај.

– А је л’ пут овако нераван? Може ли се покасати?

– Само док сиђеш, па после кô по тепсији.

– А јесте ли ви који из Криваје?

– Који, зар ми? Јесмо, вала, сви до једног, само је ево овај из Румске.

Он пружи руком на једног здравог момка, који, играјући се секирицом, кресаше иверје с једне талпе.

– А чији си ти из Румске? – запитах га ја.

– Не знаш ти ’вамо. Ја сам Василијин – рече он не дижући главе. И тај ми се глас учини блиским, као да изрони из неке даљине.

– Зар Василије Ненадове? – рекох ја упрепашћен.

Он диже главу и погледа ме чудновато.

– А откуда ти знаш?

– Па, весео брајко, ти си мој буразер: Василија је моја тетка. Познаде ли ме? Ја сам Маричић. Јеврем! Што ме одмила зову Миша!

– Нуто-де! — рече он и плесну се рукама. – Ојој, ама јеси л’ ти, Јевреме? Мишо! Забога!

– Ја, брате Крсмане. Да се не каза, ни ја тебе никад познао не бих.

Он забодје секирицу у талпу, па похита к мени. Скиде капу, обриса рукавом уста, и ми се слатко пољубисмо.

– Болан, петнаест година је како те нисам видио. Нуто, људи, где нађох брата! А кад си се вратио из другог царства?

– Па има већ две недеље.

– Е, браћо, а откуда ћемо знати? Има више од две недеље како ниједно из куће нисмо ишли у варош. Нуто, како се повранцузио!

Он ме ухвати руком за браду. Ја сам живео с њим као дете. Он је био дошао к нама у варош да учи основне школе, јер онда још није било школе у Криваји, и седео је код нас. Изучио је био само буквар и часловац. Био је необично добра срца. Кад је се вратио у село, ја сам сваког распуста одлазио

к њима и проводио покоју недељу. Мати, истина, није ме никад радо пуштала самог од себе, али је ипак напослетку морала пристати, једно што сам ја мољакао, да јој се већ досадити морало, друго што је наш лекар – који ме је, уосталом, немилосрдно кљукао рибљим зејтином, да ми се и сад смучи кад помислим на њега – веома препоручивао мојој матери да ме пусти у село, јер је „за овај болест најбоље фришка луфт”. Тако сам се ја сваког распуста отргавао брижљивом оку мајчином и с Крсманом код тетке проводио можда најсрећније своје дане. Јахали смо туђе коње, купали смо се у потоку, пели смо се на воћке, играли крмачице од које ми и сад стоји једна белега на левој голеници, слазили често манастиру, где ми је калуђер давао те сам читао недељом апостол, итд., итд. И Крсман је био блажен кад сам им ја у госте доходио. Био је готов на свашто што сам ја рекао. А кад сам ја опет полазио кући, била су пуна кола којекаких ђаконија: о сирчева, о пилића, о воћа, о меда, о погача, о кајмака, да је се моја мати чисто срдила кад је видела и обично говорила: „Баш је смешна Василија: натрпала ти пуна кола, као да ћеш на вашар на пазар.” А мени су сви они дарови, кад сам се био вратио у варош, заседали у грлу. Место Текериша и оне природе, турили су ме у скамију, и ја сам јео сирац у школи и асоцијацијом идеја мислио на Крсмана, на Текериш, на Стрму страну, која се блиста у зрелом жити и по којој по стотина у бело обучених девојака жању на моби, и оне веселе усклике младога света, и оне овнове на ражњу доле код потока, и запурен госа који се брине да позванима ни у чем не буде мало и – и просто нешто савршено друго од ниске и дугачке школе с монотоним песмом: један пута један јес’ један, два пута два четири итд., и учитељем, који бије фиргаизом по столу дајући такт, и умашћене штице, на којој је њ и њ већ готово сасвим истрвено, као слова која су на дну штице стајала и која смо ми могли нашим прстићима дохватити.

А био сам добар ђак, и да ћу бити велики човек прорекао ми је још ћорави Мита Црквењак (ја хотимично пишем Црквењак са великим Ци, јер у мојој вароши презивају се људи уопште надимцима), кад је на једвине јаде стерао са звонаре Стеву Чавкиног и Миту Ћускију, и, показујући на ме прстом, рече: „Ево, ово ће ти бити човек; тај се никад не пентра на звонару, нити се отима да звони.” А ја, дарнут његовим очинским речима, још већма увучем моје и онако упале прси, преврнем очима као преблагим Авакум, и једва жив дођем кући, да се и опет завучем у магазу и да, пруживши се потрбушке у магази за буретом, по стоти пут са затвореним очима понављам: „Васпитање облагорођава итд.”

Ми се после упитасмо узајамно за здравље и за здравље наших, па онда ме Крсман упита:

– А коме ћеш ти у Кривају?

– Па кренуо сам к тетки, у род, али сам прво хтео да преноћим код учитеља, знаш да се с њиме одавна пазим, па сутра бисмо обојица дошли к вама.

– Нећеш се ти мени потуцати којекуда! Куд ћеш ти, код своје куће, хвала богу, да идеш туђину?

– Сад ни ја сам нећу, јер ти ћеш с нама, те нећемо залутати. А и ја сам ти пут давно и давно заборавио.

– Ниси ти заборавио, него смо ми нов пут просецали за владику кад је доходио манастиру.

– Зар за владику нов пут? – упитах ја зачуђен.

– Нов, бога ми – рече Крсман. – Али и он је осоколио. Читав дукат даде манастиру, баш минцаћ у тас, трак!

Мени би смешно и жалосно.

– Дела ти халали се с људима, па да идемо.

– Е, збогом, браћо! – рече Крсман сељацима. – Ваља брата провести до куће и братски дочекати. А бих вам драге воље помогао, него биће још божјих дана.

Сељаци, који се беху искупили око нас, прихватише се за капу:

– Збогом пошли.

– А моремо заједно до Криваје – рече један и окрете се другима тражећи одобравања. – Скоро ће и мрак. Да испрегнемо стоку, а талпе да оставимо до понедељника. А и ’нако је грехота дуже радити, јер сутра је недеља, а ето већ и сунце хоће да се смири.

Сви присташе.

Испрегоше волове и пустише их. Један покупи јармице и сакри их у трње рекавши: „Има свакојака света.”

Крсман пребаци мени руку преко рамена и поче да ми прича нешто о старијем бати, Јанку. Тривун беше с некима већ приметно разговор.

Иђасмо тако полако уз кола. Сељаци се очевидно снебиваше да говоре са мнош. Милун, онај што ми последњи казиваше пут, први се ослободи:

– А јеси л’ ти шнајдер или ћата?

– Нисам, брате; ја се учим да будем доктор.

Они се згледаше.

– А је л’ у Биограду?

Крсман се утаче:

– Каком Биограду, весео мајци?! Има донде педесет и пет конака. То је у Берлину.

– Их, брате – рече опет Милун – то је ваљда даље од Енглеске?! А то ти, ваљда, све на дамчику?

– Па и лађом – рекох ја – а и железницом.

– То су гвоздена кола – тумачаше Крсман.

– А како је вера тамо, господине? – запита опет Милун.

– Швабе – рекох ја.

– Нуто-де! Ја, побогу брате, како те не отроваше?

– А што? – запитах ја.

– Што? Па ето, вели поп Глиша да они, чим опазе човека нашег да се добро учи, одмах га отрују.

– А што је он доктор, него пази, болан? Ама он чим примирише нешто, одмах види шта је – утаче се мој брат.

Тако ми разговарасмо. Ја се час чудих њиховим појмовима, час ми бијаше жао, час ме опет обузимаше некака школска сентименталност, и напослетку се прилагодих њиховим појмовима: тј., удешавах своје речи тако како мишљах да ће ме они најбоље разумети.

Стигосмо у сам сумрак. Пред школом се поздрависмо с људима, па свако на своју страну, они налево, у Кривају, а Крсман, Тривун и ја надесно, па мало узбрдо, преко чагрћа, у Румску.

– Ма, поправљамо пут, али га јака киша однесе – рече Крсман, као да се правда.

– А ви копајте јендеке и шанчеве, да вода салива – одврати Тривун искусно, кочијашки.

– Ваљало би, али нема ко, у нашем засеоку све стари свет. Остао ја, нежењен, са удовом, болесном мајом. Тамо даље, повише потока, имају још два дима, израђени људи, није им до пута. Нити куда иду, нити им ко долази.

– Јах! – уздахнух. То је био сав мој коментар.

– Устави овде – рече у тај пар Крсман, били смо надохват куће коју сам једва познао, оронула је за све те године. – Да мајци ухватим муштулук.

Тривун цокну, коњ стаде, Крсман скочи с кола, прође преко авлије са проваљеним сантрачем и уђе у кућу. Који трен касније промоли се на вратима, махну позивно руком и викну:

– Хајде, људи!

Ступисмо у кућу. Како ми у младости бејаше пространија, сад дошла мала, руке да рашириш, чини се, оба дувара би дохватио. За огњиштем, крај ватре, на трonoшцу, са машицама у рукама, седи моја тетка Василија. Зобрађена. Остарела. Полуслепа.

Приђох јој и целивах руку.

Она ме погледа са очима обељених мреном, и као да се досећа, упита ме:

– Ама, јеси ли ти то, Мишо?

– Ја сам, тетка, ја сам.

– Богати, што си се променио. Не бих те познала и да добро видим. Благо тетки, отуд ти код нас?

– Па ето, наврнуо да вас обиђем, да приупитам како сте, има ли код вас штогод доброга...

– Ето, шта да ти речем... деверамо, живимо... Кад смо се разделили са Јанком, вратисмо се у родну кућу. Таква је, каква је, наша је. А већ је била опустила...

Крсман донесе ракију. Ко би са Тривуном дајанисао. Чим смо ушли почео је да се осврће, нервозан, нешто би, види се, хтео, али му постидно да пита. Крсман разумеде и врати се с чутуром. Тривун испи, надушак, хукну, и мало се као тетурајући, запути у појату. Спавао је до јутра. Крсман се уместо њега побринуо о дорату, напојио га, истимарио, прекрио старом поњавом и потурио му мало зоби и два навилјка свеже траве.

До касно у ноћ седели смо уз ватру и разговарали. Тетка Василија се жалила на живот, као сваки времешан свет, у њеним годинама човек се сам себи чуди што је још жив. Сви око њега богу душу, а он, ето – жив. Била је бистре памети, свега се сећала, и како сам оно кући једаред дошао крвав од убода вилама па су ми рану испирали жеженом ракијом, наносили пухор и привијали боквицу. Предадох дарове, она захвали, учини ми се да пусти сузу, или је то било од густог дима, баца није добро вукла, нека је тоња полегла, изгледало је да ће се превремити.

– А како ти је здравље, иначе? – упитих у неки час тетку Василију.

– Ех, како! Како мора! Ноге ме још служе, али не видим добро, па се мајем само по кући и авлији. Крсман иде у надницу, па што донесе, то нам је...

Прилегао сам пошто смо све троје повечерали из оног сејиног завежљаја. Уснио сам, брзо и лако, на најбољем њиховом кревету, у вајату. Наравно, сањао сам Ану, кога бих друго. Ни у Румској, Богу снаруке, није ми из главе избијала; цаба ми толики пут, бадава сам се вас дан ломатао на Тривуновој екипажи. Видех, пре починка, да се немам око чега код Василије и брата ми Крсмана задржавати; моја мисао на рај остала је у дубокој прошлости, претворила се у дивно сећање, а сада ме је затекао живот, онакав какав јесте, сирот и једва подношљив. Ниједна медицина не би га могла бољим учинити; божја воља се не пориче, сваки је створ осуђен да истрпи и проживи зорли мука.

Ноћу је загрмело, танка киша је погасила прашину, јутро освану ведро и прозрочно.

Осетих први ћух јесени.

По доручку се поздрависмо, тетка нас није устављала, а и чему, пресвисли би тако утроје, од минулог се не живи. Овако, свако се својим

теретом имао бавити. Тетка ми рече да поздравим свакога ко за њу запита и предаде ми бошчу са понудама за матер, толико је, каже имала: прегршт сувих шљива, сасуд ораха, две неношене мараме и један нов пешкир, вајкадашњи, претекао из девојачког сандука. Кад је то било! Ех, те старе жене, што од уста одвајаху само да другима учине добро. И мајка моја, и сеја, беху од таквих, знам да су за мог избивања бринуле и сваки минут погледале на капију, не бих ли се којим случајем вратио раније...

Крсман нас отпрати до школе, мамурни Тривун куњао је с дизгинама у рукама, али је коњ, одморан и сит, чило клајцао по меком путу, није га требало посебно управљати.

Код учитеља, на дому, радост и весеље. Пуне собе деце. И ту се богами, погостих два добра и лепа дана.

Но, то је друга прича.

У повратку, један облачак, усамљен, бео, осмехнут у плавети неба, заличио ми је на Ану. Шта ли ме све чекало у временима која долазе, нисам ни знао нити сам о томе мислио. Само да сретнем онај њен поглед. Крштеном чељадету не треба више од грама љубави...

А и да има, заврага, два или три, шта би с њима?